

ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ КОЛЕКТИВНО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрита суспільна значущість навчальної діяльності. Охарактеризовані специфічні особливості розвитку та проявів самооцінки молодших школярів. Показано вплив спільної діяльності на процес формування самооцінки і на подальший розвиток особистості.

Public meaningfulness of educational activity is exposed in the article. The specific features of development and displays of self-appraisal of junior schoolchildren are described. The influence of joint activity on the process of forming self-appraisal and on subsequent development of personality is showed.

Постановка проблеми. Розвиток освіти в Україні обумовлює необхідність переосмислення теорії та практики навчання і виховання. Однією з важливих тенденцій розвитку сучасних освітніх технологій є збільшення уваги до особистісного підходу в навчально-виховному процесі, прагнення висвітлити саме з цих позицій традиційно переважаючий пізнавально-інформаційний підхід, відповідно до якого вважається, що завдання формування особистості вирішується в ході навчально-виховної діяльності учнів і вчителя. Зокрема, формування самооцінки дітей особливо тісно пов'язане саме з колективно-творчою діяльністю (КТД) дітей на уроці і в позаурочний час, оскільки учень кожен день отримує оцінку вчителя і мусить весь час порівнювати свої можливості й досягнення з певним еталоном. Тому роль КТД у процесі формування в дитини “образу-Я” важко переоцінити.

Аналіз досліджень і публікацій. Наш підхід до вивчення особливостей самооцінки дітей у КТД базувався на дослідженнях В.Білоусової, М.Боришевського, А.Киричука, С.Максименка, Н.Максимової, І.Іванова, А.Олексюка, Н.Якиманської.

Першим у педагогічній діяльності використав технологію творчого виховання А.Макаренка. Вся діяльність його колонії ім. М. Горького та комуни ім. Ф. Дзержинського була заснована на ідеях цієї технології: колективне рішення і виконання всіх дій; зміна складів зведених загонів; система перспективних ліній. Згодом учитель І.Іванов, узагальнивши ідеї А.Макаренка, розробив та апробував технологію колективного творчого виховання.

Установлені технології колективного творчого виховання вирізняють п'ять періодів:

I. 1956-1959 рр. – період зародження ідей на базі декількох шкіл і дружин м. Ленінграда;

II. 1959-1962 рр. – створення експериментальних колективів та створення цілісної комунарської технології, яка охоплює клуб юних фрунзенців “Орлятко”, клуб нових комунарів;

III. 1962-1966 рр. – поширення технології;

IV. 1966-1986 рр. – період консервації;

V. 1986 р. – до теперішніх часів – період відродження.

Сутність технології колективного творчого виховання – формування особистості в процесі діяльності на користь інших людей; в організації певного способу життя колективу, де все ґрунтується на засадах моральності та соціальної творчості, на утвердженні “образу Я” кожної дитини.

Метою нашої статті є висвітлення ролі самооцінки у колективно-творчій діяльності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Дошкільний і молодший шкільний вік розділяє “симптом втрати безпосередності”, який свідчить, що між бажанням щось зробити і самою діяльністю виникає новий момент – з'ясування, що дасть дитині колективно-творча діяль-

ність. Цей симптом виявляється як внутрішня орієнтація в тому, який сенс може мати для малюка здійснення колективно-творчої діяльності: задоволення чи незадоволення своїм місцем у стосунках із дорослим, іншими дітьми. Так уперше виникає емоційно-сміслова орієнтувальна основа вчинку.

Початок шкільного навчання знаменує собою зміну способу життя дитини. Це принципово нова соціальна ситуація розвитку особистості. Перехід до шкільного життя пов'язаний зі зміною провідної діяльності. Дитина починає усвідомлювати, що вона виконує суспільно важливу діяльність і значущість цієї діяльності оцінюють люди, які оточують її. Якщо гра дошкільника була необов'язковою і батьки могли будь-коли її припинити, з різних причин: вважаючи, що дитині вже досить гратися, то навчально-виховна є обов'язковою діяльністю, до якої дорослі ставляться з особливою повагою. За змістом і за формою організації навчальна діяльність є колективно-творчою.

Колективно-творча діяльність має яскраво виражену суспільну значущість і ставить дитину в нову позицію стосовно дорослих і однолітків, змінює її самооцінку, перебудовує взаємини в сім'ї. З цього приводу Д.Ельконін зазначав: "саме тому, що навчально-виховна діяльність є суспільною за своїм змістом (у ній відбувається засвоєння усіх надбань культури та науки, нагромаджених людством), суспільною за своїм сенсом (вона є суспільно значущою і суспільно оцінюючою), суспільною за своїм виконанням (виконується відповідно до суспільно вироблених норм), вона є провідною у молодшому шкільному віці, тобто у період її формування".

Зміна соціальної ролі дитини, поява нових обов'язків позначається на стосунках з однолітками і вчителями. Спочатку вона захоплена тільки навчанням, мало вступає в контакт з однолітками і певний час відчуває себе чужою, хоч ще недавно у дитячому садку постійно спілкувалася з ними. Стосунки молодших школярів з однолітками регламентовані переважно нормами "дорослої" моралі, тобто успішністю у навчанні, виконанням вимог дорослих. Характерною ознакою взаємин молодших школярів є те, що їхня дружба заснована, як правило, на спільності зовнішніх життєвих обставин і випадкових інтересів (сидять за однією партою, живуть в одному будинку, в одному мікрорайоні тощо).

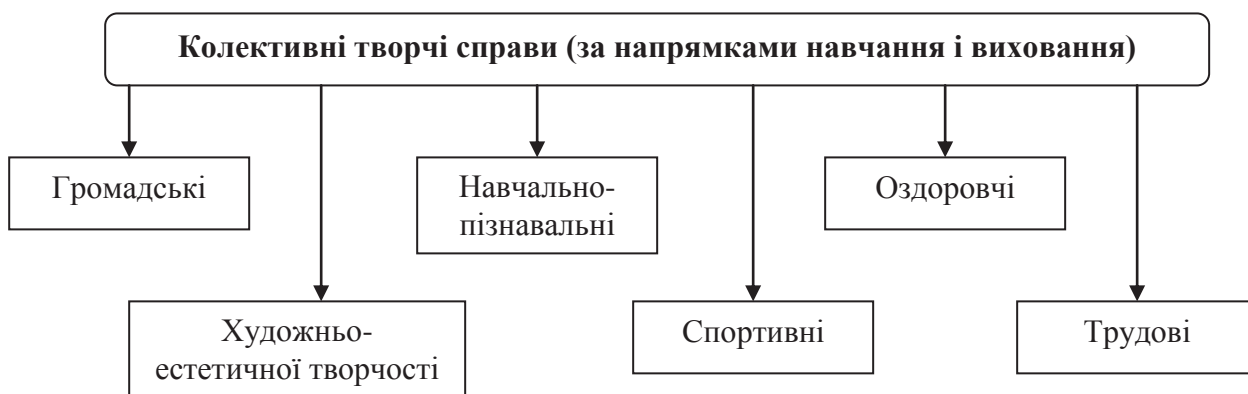

Рис. 1. Класифікація колективно-творчих справ.

Організація КТД передбачає наявність чітко означених цілей, завдань:

Цілі і завдання технології колективного творчого виховання:

- забезпечення соціального замовлення на людину нового демократичного суспільства, якій притаманна активна життєва позиція;
- у процесі колективної творчої справи розвинення таких сторін особистості: пізнавально-світоглядної, емоційно-вольової, діяльнісної;
- оволодіння вихованцями суспільно цінним досвідом;
- виховання та самовиховання як учнів, так і педагогів.

Технологія колективного творчого виховання припускає:

- створення колективу на основі прагнення до високих ідеалів, привабливих для дітей, які формуються життєвою позицією педагога та справами, скерованими па громадську турботу про поліпшення навколишнього життя;
- побудову колективу па принципах змінності всього активу, колективного планування, організації та аналізу спільних справ, взаємин, вчинків;
- організацію діяльності, суспільно значимої (для людей), особистісно значимої (“творчо – інакше навіщо”), художньо-інструментованої (ритуалами, законами, традиціями), одухотвореної щирістю, гумором і розумінням дорослими потреб дитинства;
- особливу позицію педагога, як старшого товариша, здатного до співпраці з вихованцями, позицію, що забезпечує повне взаєморозуміння, взаємодію колективів педагогічного (старших друзів) та дитячого (друзів молодших).

Основні умови виховної ефективності колективних творчих справ:

- єдність життєво-практичного та виховного спрямування для поліпшення життя всередині колективу та навколишнього життя;
- творчий характер кожної справи: здійснення неперервного пошуку найкращих рішень життєво важливих завдань на всіх стадіях організації;
- єдність окремих стадій організації кожної справи.

Життя в школі пов'язане з особистістю вчителя. Його позиція стосовно дитини відрізняється від позиції батьків чи вихователя з дитячого садка, який певною мірою перебирав на себе функції батьків. Стосунки школяра з учителем складаються тільки в процесі навчальної діяльності, є жорстко регламентованими організацією шкільного життя, а відповідно – більш діловими і стриманішими. У зв'язку з цим дуже важливими для педагога є знання особливостей дошкільника, щоб уже в перші дні навчання допомогти йому повноцінно включитися в нове життя.

Становлення і розвиток особистості у молодшому шкільному віці охоплює такі фази, як адаптація (приспособлення до нових соціальних умов), індивідуалізація (вияв своїх індивідуальних можливостей і особливостей) та інтеграція (включення у групу ровесників). Школяр потрапляє в зовсім нову для нього групу ровесників-однокласників, яка через відсутність спільно розподіленої навчальної діяльності є дифузною (взаємопроникненою). Цією групою керує педагог. Порівняно з вихователем дитячого садка він є більш референтним (авторитетним) для дітей, оскільки, використовуючи арсенал оцінок, впливає на їхні стосунки з іншими дорослими, передусім з батьками, формує ставлення дорослих до дитини та її ставлення до себе як до “іншого”. Фактором розвитку особистості молодшого школяра є не стільки навчально-виховна діяльність, скільки ставлення дорослих до успішності, дисциплінованості, старанності дитини, до участі її у суспільній діяльності.

Отже, вступ дитини до школи, перехід від сімейного виховання до системи шкільного навчання і виховання, до колективно-творчої діяльності є важливим і складним процесом, який супроводжується суттєвими змінами в її житті й розвитку.

Зі вступом дитини до школи її самосвідомість набуває нового рівня, проявляється як внутрішня позиція. Учень починає самовизначатися як суб'єкт навчальної діяльності, у нього формується *Я-образ* – результат усвідомлення глибинної суті людини, що дає змогу відрізнити себе від інших людей (такої, яка успішно або не успішно навчається, яку хвалять чи карають, з якою хочуть або не хочуть товаришувати). У молодшому шкільному віці значно розширюється сфера соціальних контактів дитини, що неминуче впливає на її первинну *Я-концепцію* – сукупність настанов щодо себе.

Школа сприяє самостійності учня. Дії школяра, порівняно з діями дошкільника, набувають набагато важливішого для нього значення, оскільки він уже змушений сам відповідати за себе. У молодшому шкільному віці вже оцінюють інтелектуальні, соціальні й фізичні можливості дитини. Унаслідок цього школа стає джерелом вражень, на основі яких починається розвиток самооцінки дитини. Тут її досягнення та невдачі набувають офіційного

характеру, постійно фіксуються і стають публічними. Це ставить перед необхідністю прийняти дух оцінного підходу, який з тієї пори пронизуватиме все життя.

На думку Л. Виготського, саме в молодшому шкільному віці починає складатися самооцінка дитини, яка опосередковує її ставлення до себе, інтегрує досвід її діяльності та спілкування з іншими людьми. Це є найважливішою властивістю особистості, що забезпечує контроль за власною діяльністю з точки зору нормативних критеріїв, організацію своєї поведінки відповідно до соціальних норм. Самооцінка відображає не тільки знання учня про результати навчальних досягнень, його уявлення про власні можливості у навчальній діяльності, а й ставлення до себе як до виконавця вимог учителя, батьків, як до носія нових особистісних якостей (старанність, наполегливість, акуратність, кмітливість та ін.). Учні молодших класів передусім усвідомлюють і оцінюють у собі якості, які характеризують їх як школярів. Самооцінка дітей особливо залежить від оцінки їхньої діяльності й поведінки дорослими (батьками, вчителями). Школяр ніби дивиться на себе очима дорослого, визнає його авторитет, незаперечно приймає його оцінки. Тому часто, характеризуючи себе як особистість, учень початкової школи повторює лише те, що чув про себе від дорослих.

Для самооцінки молодшого школяра властиві стійкість і недостатня адекватність. Це зумовлене особливістю його самосвідомості, яка полягає в тому, що Я-образ для нього невіддільний від соціально схвалюваних позитивних рис. Учень творить свій образ відповідно до соціальних уявлень про моральні, естетичні та фізичні якості людини. Його емоційно-ціннісне ставлення до себе пов'язане із впевненістю в тому, що він хороший. Переживання та усвідомлення школярем себе як такого, що заслуговує визнання навколишніх, спонукає його до подальшої активності.

У роботі з молодшими школярами важливо враховувати їх оптимізм, здатність бачити в собі передусім добре, високу самооцінку. Щоб їх прагнення зберегти позитивний Я-образ, право на високу самооцінку не перетворилося на гальмо розвитку особистості, не стало джерелом необґрунтованих домагань, слід дбати про гармонію між тим, до чого вони прагнуть, на що претендують (оцінка, ставлення тощо), та їх реальними діями, тобто змістом і способом вияву активності в житті.

Ще однією особливістю самооцінки учнів молодшого шкільного віку є її слабка диференційованість за змістом. Передусім це проявляється у перенесенні оцінки своєї навчальної діяльності на оцінку моральних чи інших якостей. Якщо в навчальних ситуаціях учень отримуватиме переважно негативний досвід, це може спричинити формування не тільки негативного уявлення про себе як про учня, а й негативну загальну самооцінку.

Успішність навчання школярів та їхні уявлення про себе взаємопов'язані. Успіхи в навчанні сприяють розвитку самооцінки молодшого школяра, а самооцінка впливає на рівень успішності через механізми очікувань, домагань, мотивації та впевненості у своїх силах. Низька самооцінка підриває впевненість у своїх силах і формує низький рівень домагань і очікувань, а низька успішність знижує самооцінку. Становище таких учнів серед ровесників, як правило, буває проблематичним для них. Завдання вчителя полягає в залученні дітей із заниженою самооцінкою до різноманітних видів діяльності, що допоможе їм набути впевненості у власних силах.

Включення учнів у різні види діяльності (навчальну, суспільно корисну, виконання рольових функцій у класі тощо) має відбуватися на основі поступового ускладнення завдань і забезпечення їх доступності. Непосильні завдання та пов'язаний з ними неуспіх можуть завдати самооцінці дитини значної шкоди.

На рисунку 2 схематично зображені етапи організації колективно-творчої діяльності.

На формування правильного самоусвідомлення впливає також спільна діяльність, що дає змогу учневі відчувати себе учасником суспільно корисної праці, порівнювати результати своїх старань з успіхами інших, усвідомити свій внесок у загальну справу. Працюючи в колективі, школяр і бачить і розуміє, на що він здатний, осмислює не тільки наслідки своєї праці, а й себе в ній. Спільна діяльність формує в дитини уявлення про себе серед інших.

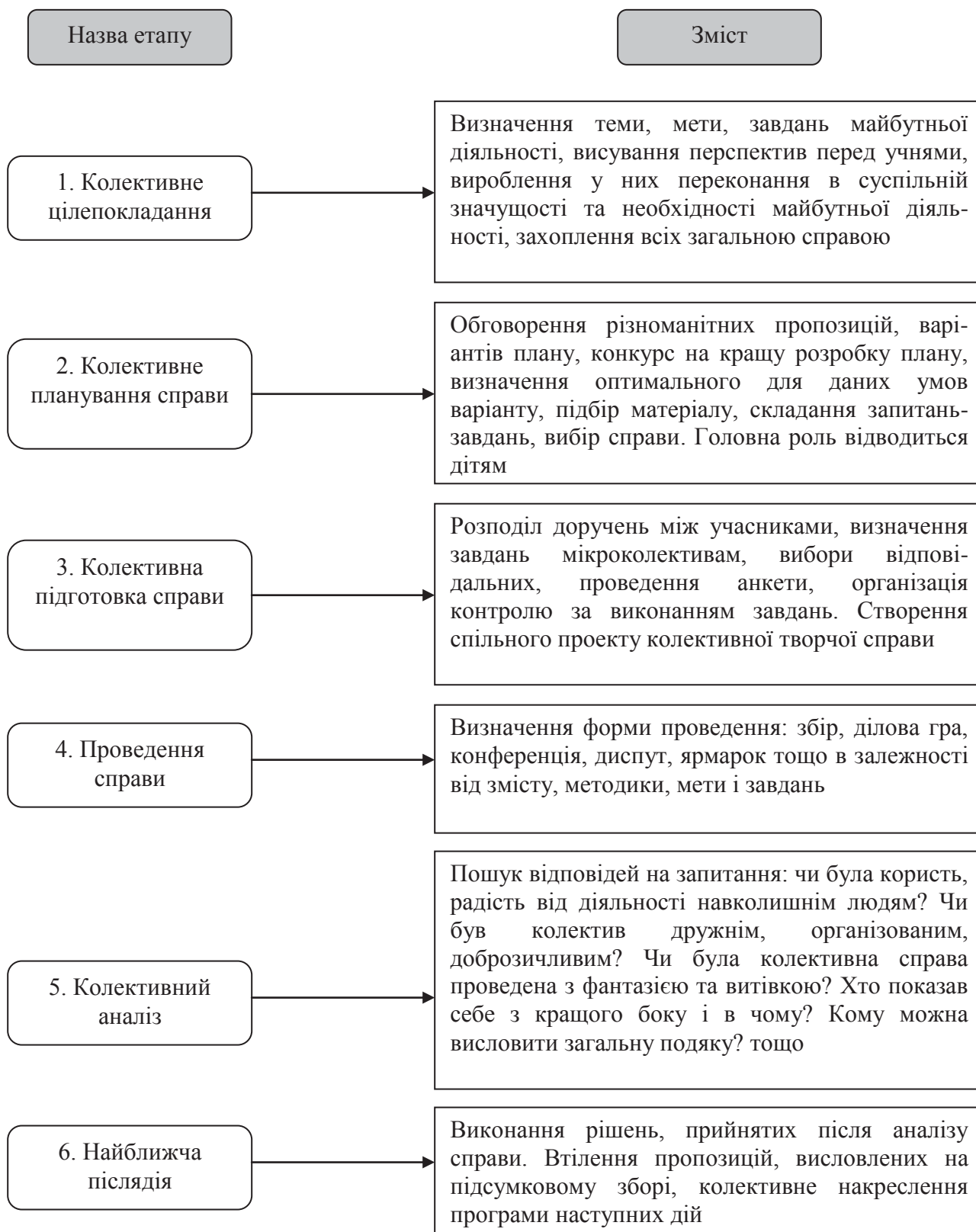

Рис. 2. Етапи організації колективно-творчої діяльності.

Правильна самооцінка стимулює активність молодших школярів, їхнє прагнення поліпшувати досягнуті результати, бути на рівні вимог учителя. Внаслідок створення сприятливої моральної атмосфери у школі, чуйного і водночас вимогливого ставлення до дитини вчителів і батьків, позитивного досвіду школяра у навчальній, колективно-творчій діяльності у структурі його Я-образу закріплюються суспільно значущі властивості, зростає роль мотивації, спрямованої на підвищення рівня поваги до себе як суб'єкта навчання,

колективної діяльності встановлюється узгодженість між його домаганнями та можливостями. Завдяки цьому він сам починає змінювати зовнішні обставини свого розвитку. За позитивного спрямування дитячої активності це є тією психологічною основою становлення особистості, яка сприяє формуванню потреби у постійному самовдосконаленні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Иванов И.П. Методики коммунарского воспитания: Кн. для учителя. – М., 1990.
2. Иванов И.П. Энциклопедия КТД. – М., 1990. – С. 77.
3. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 128 с.
4. Максименко С.Д. Навчання і розвиток: психологічні аспекти // Практична психологія та соціальна робота. – 1997. – №1. – С. 5-8.

УДК 37.026+371

Г.М. Сємашкіна

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ПРИРОДОЮ

У статті розкривається проблема формування особистісних якостей дошкільників у процесі ознайомлення з природою.

In the article is opened up the problem of forming personality qualities of under-fives in the process of acquaintance with nature.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розбудови України дитячі дошкільні заклади в тісному співробітництві з родиною здійснюють всебічний гармонійний розвиток дітей, який тісно пов'язаний з національним, естетичним, екологічним, фізичним, трудовим вихованням.

Дошкільний вік є відповідальним етапом формування особистісних якостей. На це не раз звертали увагу класики світової педагогіки (Я.А.Коменський, Д.Локк, Й.Г.Песталоцці, Ф.Фребель). Ця думка чітко сформульована в працях великих педагогів К.Д.Ушинського, А.С.Макаренка та ін. [1; 3; 5].

У цьому віці формуються важливі моральні якості, риси характеру, що мають винятково важливе значення для наступного життя й діяльності людини.

Педагогами і психологами доведено, що, якщо ми хочемо виховати особистість, то починати необхідно з духовного світу дитини, який формується під впливом краси навколишнього світу [2].

Як навчити дітей відкликатися на красу, захоплюватися її гармонією? Пошук відповідей на ці запитання дав змогу розв'язати важливе педагогічне завдання – виховання природою.

Сприйняття прекрасного в природі привчає дітей до спостережливості, вдумливості, укріплює нерви і загартовує характер. Природа – одвічний засіб виховання та першоджерело розумового розвитку дитини, джерело моральної чистоти, духовного багатства, фізичної досконалості [4].

Виховання дошкільників пов'язане з певними труднощами. Воно за своїм змістом і характером набагато складніше, ніж процес навчання.

Виховання дошкільнят засобами природи має величезний виховний потенціал, нехтувати яким не варто. Адже в природі можна все відчувати, практично до всього доторкнутися, багато чого побачити й почути, а дещо навіть і скуштувати, розвиваючи усі п'ять органів чуття.